

42. Göç ve çocuk hakları üzerine bir değerlendirme

Hasan BOZKAYA¹

APA: Bozkaya, H. (2022). Göç ve çocuk hakları üzerine bir değerlendirme. *RumeliDE Dil ve Edebiyat Araştırmaları Dergisi*, (30), 677-688. DOI: 10.29000/rumelide.1190328.

Öz

Göç, sosyolojik bir hareketliliklerdir. Göç eden insanların ve grupların önemli bir bölümünü çocuklar oluşturmaktadır. Bu yüzden göç kavramı ele alınırken çocuk ve çocuk hakları konusu göz ardı edilemez. Çocukların korunmaya muhtaç durumda olmaları, onların haklarını daha da önemli bir hale getirmektedir. Çocuk hakları konusu günümüzde oldukça önemsenen ve kanunlarla da güvence altına alınan bir konudur. Çağlar boyunca neredeyse hiçbir kanuni düzenleme yapılmayan ve ihmal edilen çocuk hakları konusu, tarihi süreç içerisinde ancak 20. yüzyılın başlarından itibaren ilgililenen ve üzerine düşülen bir konu olmaya başlamıştır. Bu çalışma, göç ve çocuk haklarının; hayatta kalma hakkı, korunma hakkı, gelişme hakkı, katılım hakkı çerçevesinde ele alındığı bir derleme çalışmasıdır. Öncelikle göç ve çocuk hakları arasındaki bağlantıyı ele alan kaynaklarla ilgili geniş bir literatür taraması yapılmıştır. Bu amaçla; farklı nedenlerle artan göç hareketlerinin çocuklara yansımaları ile göç eden çocukların yaşadıkları sorunlar ve bu sorunlara dair çözüm önerilerine yönelik yapılmış olan ulusal ve uluslararası çalışmalar incelenmiştir. Yapılan incelemede çalışmalardan elde edilen bulgular çerçevesinde göç ve çocuk hakları ele alınarak bir değerlendirme yapılmıştır. Göç eden çocuklara haklarının verilmesi, göç sonrası yaşanabilecek birçok sorunun çözümünü sağlayacaktır. Özellikle ülkelerin çocuk haklarına verdikleri önem, göç eden çocukların daha iyi bir geleceğe sahip olmalarını da beraberinde getirecektir.

Anahtar kelimeler: Göç, göçmen, çocuk hakları, katılım, risk grubu

An evaluation on migration and children's rights

Abstract

Migration is a sociological movement. Children constitute an important part of migrant people and groups. Therefore, the issue of children and children's rights cannot be ignored when considering the concept of migration. The fact that children are in need of protection makes their rights even more important. The issue of children's rights is an issue that is very important today and is also guaranteed by laws. The issue of children's rights, which has been neglected and almost no legal regulation has been made throughout the ages, has started to be a matter of interest and concern only since the beginning of the 20th century in the historical process. This study covers immigration and children's rights; It is a compilation study in which the right to survive, the right to development, the right to protection and the right to participate are discussed. First of all, a large literature review was conducted on the sources dealing with the connection between migration and children's rights. National and international studies on the reflections of the increasing migration on children for various reasons, the problems experienced by the children who migrated, and the solution proposals have been examined. In the examination, an evaluation was made by considering immigration and children's rights within the framework of the findings obtained from the studies. Giving migrant

1 Dr., Milli Eğitim Bakanlığı (Hatay, Türkiye), bozkayahasan75@gmail.com, ORCID ID: 0000-0003-1272-0921 [Araştırma makalesi, Makale kayıt tarihi: 27.07.2022-kabul tarihi: 20.10.2022; DOI: 10.29000/rumelide.1190328]

children their rights will provide a solution to many problems that may occur after migration. Particularly, the importance given to children's rights by countries will bring along a better future for migrant children.

Keywords: Migration, immigrant, children's rights, participation, risk group

1. Giriş

Göç kavramı ile ilgili fikirler bazen farklılıklar göstermekte bazen de birbiriyle örtüşmektedir. Göçü; güç (kuvvet), suç, ekonomik hareketlilik ve bereket olarak değerlendirenler birlikte; ekonomik, siyasal ve çevre sorunu olarak ifade edenler de vardır. Göç genelde bir zorunluluktan kaynaklanmakta, gidilen yere bazen yeni sorunlar götürmekte bazen de fayda sağlamaktadır. Bu yüzden insanların sadece basit bir yer değiştirmesi olarak değerlendirmek doğru değildir. Göç eden insanların gittikleri yerdeki ihtiyaçları, toplum ile uyumu, arkalarında bıraktıkları hayat ile yeni hayatı arasında denge kurmaya çalışması, göçü tam bir insani olgu haline getirmektedir. Göç bu yönüyle, bazı insan ve toplumlar için ortak bir sorun, bazıları için de bir umudu ifade eder. Birleşmiş Milletlere ve Uluslararası Af Örgütü'ne göre ise göç bir "hak" tır. Göçün bir hak olarak görülmesi de insan haklarıyla ilişkisini ifade etmektedir.

Ülkelerinden çeşitli sebeplerle ayrılmak zorunda kalan yani göç eden çocuklar, göç ederken yaşadıkları travma ve zorlukların yanı sıra hayatlarını kaybetme, yerleştikleri toplumdaki dışlanma, ayrımcılık, ekonomik ve cinsel sömürü, sağlık, eğitim gibi en temel haklara ulaşamama gibi risklerle karşı karşıya kalmaktadırlar. Bütün bu riskler karşısında da çocuklar savunmasız durumdadırlar (United Nations International Children's Emergency Fund [UNICEF], 2017). Giderek artan sayılarıyla göç eden çocuklar sorunu ulusal ve uluslararası platformlarda sürekli olarak tartışılan güncel bir konudur. Göç, çocuklar için eğitim, sağlık ve barınma gibi temel birçok hizmet ile olanağa erişememek anlamına gelmektedir. Hem zayıf hem de savunmasız olan çocuklar, göçmen olduklarında ise kadın ve erkek göçmenlere göre daha çok hak ihlaline maruz kalabilmektedirler. Çocuk haklarının korunması için var olan en önemli metin Birleşmiş Milletler Çocuk Haklarına Dair Sözleşmedir. Bu sözleşme 1989 yılında onaylandıktan sonra günümüzde iki ülke hariç (Somali ve Amerika) Birleşmiş Milletler üyesi tüm ülkeler tarafından imzalanarak kabul edilmiştir. Bu sözleşme ile çocukların hayatta kalma hakkı, korunma hakkı, gelişme hakkı ve katılım hakkı olmak üzere dört temel hakları bulunmaktadır. Bu çalışmanın amacı da insani bir olgu ve hak olan göçü açıklayarak çocuk hakları ile arasındaki ilişkiyi hayatta kalma hakkı, korunma hakkı, gelişme hakkı, katılım hakkı çerçevesinde ele almak ve değerlendirmektir.

2. Literatür

Alanyazın incelendiğinde; göçmen çocukların eğitimi, sağlığı, psikolojik durumları, çalıştırılan çocukların yaşadıkları sorunlar ile göç ve çocuk konularının sıklıkla ele alındığı görülmektedir. Dervişoğlu (2016), "Fakir Baykurt'un Almanya öykülerinde Türk göçmen çocukları" adlı çalışmasında Almanya'daki işçi göçmen çocukların hayatlarından örnekler vererek yaşadıkları sorunları incelenmektedir. Harunoğulları (2016) "Suriyeli sığınmacı çocuk işçiler ve sorunları: Kilis Örneği" adlı çalışmasında Kilis ilinde yaşayan Suriyeli sığınmacı çocuk işçilerin eğitim, oyun ve sağlıklı yaşam hakkının tehlikeye girmesinden ve yaşadıkları sorunlara değinmektedir. Sakız (2016), "Göçmen çocuklar ve okul kültürleri: Bir bütünleştirme önerisi" adlı çalışmasında Suriyeli sığınmacı çocukların Güneydoğu Anadolu Bölgesi'ndeki devlet okullarına kayıtlarının yapılması sonrası okul idarecilerinin düşünce, inanç ve tutumlarına etkisini irdelemektedir. Güngördü ve Kurtarıcı (2016), "Mülteciler ve Hatay'da geleceğin plansız inşası" adlı çalışmalarında şehirlerde yaşayan mültecilerinin şehir planlama

pratiklerinin görmezden geldiğini ve mülteci sorununa dikkat çekmeyi hedeflemektedirler. Uysal (2016) “Londra’daki Türkiyeli çocukların ulusaşırı mekânlarda duygusal coğrafyaları” adlı çalışmasında ulusaşırı toplumsal alan veya ulusaşırı mekân gibi kavramlar yardımıyla hem bireysel hem de toplumsal etmenlerin sınırları aştığını vurgulamaktadır. Özellikle de bu vurguda göçmen çocukların duygusal bakımdan ele alındığından bahsetmektedir. Ayrıca “Göç eden mülteci çocuklar üzerinde yapılan ve çocukların göç sonrası yaşadıkları riskler ve gelişim süreçleri” (Kim, Brown, Dolan, Sheridan, ve Aber, 2020), “çocukların ruh sağlığı üzerinde ebeveynlerin rolü” (Erucar, Maltby ve Vostanis, 2018), “eğitim ve ruh sağlığı ihtiyaçları” (Sirin ve Rogers Sirin, 2015), “travma sonrası depresyon, stres ve anksiyete” (Khamis, 2019,; Yayan, Düken, Özdemir ve Çelebioğlu, 2020,), “mülteci çocukların göç deneyimine ilişkin görüşlerini öyküsel terapi odağında incelenmesi” (Yıldırım Kurtuluş ve Kurtuluş, 2022) gibi çalışmalarında yapıldığı görülmektedir.

3. Yöntem

Bu çalışma, göç ve çocuk ile ilgili literatürün taranmasıyla hazırlanan bir derleme makalesidir. Derleme çalışmaları, bir araştırmadaki probleme odaklanmak yerine belirli bir konu hakkında literatürü inceleyen çalışmalardır (Aydoğdu, Karamustafaoglu ve Bülbül, 2017: 560). Bu araştırma yöntemi ile bir konuyla ilgili çok sayıda araştırmadaki bulgular bir araya getirilir ve bu bulguların eleştirel bir analizi yapılır (Karaçam, 2013: 30). Çalışmada göç ve çocuk haklarına yönelik yapılmış uluslararası ve ulusal çalışmalar incelenmiştir. Yapılan değerlendirme ve analiz sonucunda var olan mevcut durum ayrıntılı bir biçimde betimlenerek çözüm önerileri geliştirilmiştir.

4. Göç

“Ekonomik, toplumsal, siyasi sebeplerle bireylerin veya toplulukların bir ülkeden başka bir ülkeye, bir yerleşim yerinden başka bir yerleşim yerine gitme işi, taşınma, hicret, muhaceret” (Türk Dil Kurumu, 2022) olarak tanımlanan göç, insanların bireysel veya topluluk halinde geçici ya da kalıcı olarak yaşadıkları yerden başka bir yere doğru yaptıkları yer değiştirmesidir. İnsanların kendi istekleriyle veya zorunlu olarak yer değiştirmek durumunda bırakıldıkları görülmektedir. İnsanlar doğal afet, sosyal, ekonomik, dini ve siyasi gibi sebeplerden dolayı göç ederler (Selim, 2017: 43). Göç kavramı olgusal olarak insanlık var olduğundan bu yana birçok çeşidi bulunan ve farklı olaylardan etkilenen dinamik bir süreçtir. Göç ilk insanlar için yerleşik yaşama geçene kadar bir yaşam tarzı iken, insanların yerleşik yaşama geçmesiyle birlikte ise zorunlu durumlarda yapılan bir yer değiştirmeye dönüşmüştür. Ayrıca, mekân ile insan arasındaki bağa zarar veren önemli etmenlerden biridir (Ekici ve Tuncel, 2015: 12). Farr, 1871’deki nüfus sayımındaki sonuçlara bakarak göçü tesadüfen ve bir gerekçesi de olmadan gerçekleşen bir kavram olarak tanımlamaktadır (Ravenstein, 1885:169; Tobler, 2013: 335). Farr’ın çalışmalarının tersine Ravenstein ‘ın 1885 ve 1889’daki çalışmalarında göçü teorik olarak ele aldığı görülmektedir. İkinci Dünya Savaşı sonrası göçü konu alan çalışmalarda artış görülmüştür. Çünkü bu dönemden sonra küreselleşmenin hız kazanması, iletişim ve ulaşım imkanlarının artması göçü kolaylaştıran faktörler olarak karşımıza çıkmaktadır. Göçler; oluşum durumlarına, yerlerine ve niteliklerine göre farklı adlarla ifade edilmektedir. En basit manada göçler; dış göç ve iç göç olarak iki farklı şekilde ele alınmaktadır. Fakat bunlardan ayrı olarak gönüllü göç, zorunlu göç, bireysel göç, kitlesel göç ve uluslararası göç gibi başka çeşitleri de vardır. İnsanların daha rahat ve güvenli yaşam arayışları, göç olgusunun canlılığını ve sürekliliğini halen devam ettirmesine sebep olmaktadır. Bu özelliğiyle göç, her dönemde araştırmacıların ilgi odağında olmayı başarmıştır (Selim, 2017: 44).

5. Çocuk hakları

Çocuk haklarını hem insan haklarının bir parçası olarak hem de ayrıca “çocuk hakları” olarak belirtilmesinin sebebi, çocukların bazı özel haklara sahip olmaları veya ayrıcalıklı bir konumda olmaları değildir. Çocukların gelişim çağında olmalarından dolayı kendilerine has bazı gereksinimlerinin olabileceğidir. Bununla birlikte “çocuk hakları” çocukların insan oluşu, yetiştirilme, bakım ve korunmaya muhtaç olmalarından kaynaklanan haklardır. Hukuki olarak “çocuk hakları” kavramı çok yeni bir kavram olup yirmi birinci yüzyılda sözleşme ve bildirelerle düzenlenmeye başlanmıştır. Ayrıca batı toplumlarında hızla yayılmaya başlayan hümanist düşünce akımı ve Fransız İhtilali ile çocukların da kendilerine has haklara sahip olabilecekleri düşüncesini uyandıran önemli etkenlerdir. Özellikle de fakir ve kimsesiz çocukların korunabilmesi adına büyük gayret sarf eden ve İsviçreli olan eğitimci Pestalozzi'nin (1746-1827) bu gayretlerinden sonra batı toplumlarının çocuk haklarıyla ilgili sorumluluk almaya başladıkları görülmektedir (Akyüz, 2013: 24).

Çocuk hakları kültürel ve sosyolojik bir kavram olarak gelişiminde çocuk, toplum, normlar, değerler ve dolayısıyla da yaşanan döneme göre değişiklikler görülmektedir. Orta Çağ Batı Avrupa toplumlarında çocukluk 5-7 yaşlarında sona ererken, Çocukluğun Yokluğu kitabında Neil Postman'ın ifade ettiği şekli ile çocukluk, Rönesans ile birlikte toplumsal ve psikolojik bir kategori olarak ortaya çıkmaktadır (Postman, 1995: 52). Çocukluk kavramının toplumsal, eğitsel ve hukuksal kurumlar tarafından korunan, çocuk haklarının ve çocukların korunması gerektiği fikri ancak yirminci yüzyılda gelişmiştir. Her bir çocuğu hak sahibi birer insan olarak gelişiminin, korunmasının ve temel haklarının güvence altına alınması 1989 tarihinde Birleşmiş Milletler (BM) Çocuk Hakları Sözleşmesinin üye devletler tarafından kabul edilmesi ile sağlanmıştır. Bu sözleşme ile on sekiz yaşın altındaki bireyler; din, dil veya kabiliyet farkı gözetmeksizin, düşünce ve söylemlerinin ne olduğuna ve nasıl bir aileden geldiklerine bakılmaksızın bu haklara sahiptirler. Bu hakların korunması ve geliştirilmesi için kişi ve devletlere bu sözleşme ile yükümlülükler getirilmektedir. Bu sözleşme 1995 yılında yürürlüğe girmiştir. 21. yüzyılda bir birey olarak çocuklara verilen önemin artması, çocukluk evresinin yetişkinlik evresinden ayrı bir evre olarak kabul edilmesi ve çocukluk evresi gelişiminden kaynaklanan ihtiyaçlar, çocukların bazı özel haklara sahip olması gerektiğini gündeme getirmiştir. Bu nedenlerden dolayı da çocuk haklarının düzenlenerek kanunlarla güvence altına alınması kabul edilmiştir. Çocuk Hakları Sözleşmesi'nin yanı sıra; insan hakları kapsamında mülteci çocukların haklarıyla ilgili diğer uluslararası düzenlemeler de şunlardır: “Mültecilerin Statüsüne Dair Sözleşme, Birleşmiş Milletler Kişisel ve Siyasal Haklar Sözleşmesi, Birleşmiş Milletler Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Haklar Sözleşmesi, Birleşmiş Milletler İşkenceye Karşı Sözleşme, Her Türlü Irk Ayrımcılığının Kaldırılması Hakkında Sözleşme, Çocuk Haklarının Kullanılmasına İlişkin Avrupa Sözleşmesi, Çocuk Hakları ve Esenliği Hakkında Afrika Şartı, Afrika'daki Mülteci Sorunlarının Özel Yönelimlerini Düzenleyen 1969 Tarihli Afrika Birliği Örgütü Sözleşmesi ile 1984 tarihli Cartagena Bildirisidir” (Odman, 2008: 85).

Çocuk Hakları Sözleşmesinde her biri farklı ve ayrı bir hakkı ifade eden 54 madde yer almaktadır. Bu haklar dört temel hak grubunu kapsamaktadır. Bunlar; hayatta kalma, korunma, gelişme ve katılım hakkıdır (UNICEF, 2007: 17). Ancak UNICEF tarafından 2014 yılında hazırlanan “Dünya Çocuklarının Durumu” adlı raporda “Yoksulluk içinde yaşayan çocukların yaşama, büyüme ve gelişmeleri açısından gerekli olan maddi, manevi ve duygusal kaynaklardan yoksun biçimde yaşadıklarını, bu yüzden haklarından yararlanamadıklarını ve yeteneklerini tam olarak geliştiremediklerini ortaya koymaktadır. Bunun sonucu olarak da topluma tam ve eşit üyeler olarak katılamadıklarını belirtilmektedir (UNICEF, 2014: 15-16).

6. Göç ve çocuk hakları

İnsanların yer değiştirmeleri birçok sorunu da beraberinde getirmektedir (Ertaş ve Kırac, 2017: 6). Bu sorunların en başında hayatta kalabilme, barınma, açlık gibi temel ihtiyaçlar gelmektedir. Bu sorunları mülteci olarak kabul edilme sürecinde de dil problemi, dışlanma, eğitim hayatına uyum ve sosyal uyum gibi sorunların takip ettiği görülmektedir (Ortadoğu Stratejik Araştırmalar Merkezi [ORSAM], 2015:16). Dünyada var olan sığınmacıların çoğunluğu çocuklardan ve kadınlar olmaktadır (Erdoğan, 2015:13). Göç esnasında çocuklar birçok problemle karşı karşıya kalmaktadırlar (Güzel, 2013: 2). Evlerinden ayrılma, yaşadıkları yeri bırakıp tekrar dönüp dönmeyeceklerinin belirsizliği (Beter, 2006: 42), aileden ayrı kalmak, ailesinden birilerini göç ederken kaybetmek, okullarından ve okul arkadaşlarından ayrı kalmak gibi problemler sayılabilir. Göç eden çocukların bu problemlerden dolayı yaşadıkları travma yaşamalarının ve psikolojilerinin bozulmasına neden olmaktadır.

Göç eden çocukların göç esnasında büyüme ve gelişme çağında olmaları, anne babaya bağlılıkları, fiziksel olarak ve bilişsel olarak yetersiz olmalarından dolayı da savunmasız olmaları çocukların göçten en olumsuz ve en çok etkilenen grup olarak görülmektedir. Çocukların haklarıyla alakalı olan temel haklarını ve özgürlüklerini belirleyen “Çocuk Hakları Sözleşmesi” sadece mülteciler hazırlanan bir sözleşmesi değildir. Ancak bununla birlikte; içeriğinde bulunan tüm haklar ve özgürlükler hiçbir ayırım gözetmeksizin on sekiz yaş altındaki bütün çocukları kapsamaktadır. Bu nedenle mülteci çocukların da yürütme, yargı ve yasama ile ilgili tüm kurumlar ile kuruluşlar nezdindeki haklarını ve özgürlüklerini de kapsadığı kabul edilmektedir. Çocuk Hakları Sözleşmesi’ni kabul eden ülkelerin, sözleşmedeki hakları “kendi egemenlik alanları içindeki” bütün çocuklara sunmak ve bu hakları güvence altına almak, ailesiyle bağı koparılmış olanlar dâhil mülteci çocuklara da hem özel koruma hem de insani yardım sağlamak gibi yükümlülükleri vardır (UNICEF, 2011: 114). Çocuk yaştaki mültecilerin özel hakları Çocuk Hakları Sözleşmesi’nin 22. maddesinde yer almaktadır. Bununla birlikte Çocuk Hakları Sözleşmesi’nin genel ilkeleri ve haklar ilkesine dair bir yaklaşım geliştirildiğinde, mülteci çocukların hakları ile ilgili göz önünde bulundurulması gereken önemli ilkeler vardır. Bunlar: “Çocuğun hayatta kalma, güvenlik ve gelişme hakkı”, “Çocuğun yüksek yararı”, “Çocukların her türlü istismar, şiddet, ihmal ve sömürüden korunma hakkı” ve “Ayrım yapmama, çocuğun görüşlerini serbestçe açıklama ve katılım hakkı” olarak ele alınabilir (Odman, 2008: 92). “Çocuğun yüksek yararı ilkesi” ile Çocuk Hakları Sözleşmesi’nin 3. maddesinde ülkelerin “çocukları ilgilendiren bütün faaliyetlerde çocuğun yüksek yararını temel düşünce” olarak göreceklere şekilde düzenlenmiştir. Bu maddede, devletlerin her faaliyetlerinde çocukların nasıl etkileneceğini dikkate almaları gerekir. Yönetim süreçlerinde, yasaların hazırlanmasında ve bütçe dağılımında “çocuğun yüksek yararı” ilkesini göz önünde bulundurmaları gerekir. Bu ilke ile göç eden çocukların özgürlüklerinin kısıtlanması, gözaltına alınmaları, evlat edinilmeleri, ceza davalarına katılmaları gibi durumlarda bu ilke dikkate alınmalı ve bu çerçevede değerlendirilmeleri gerektiğini ortaya koymaktadır (Hodgkin ve Newell, 2003: 41; Odman, 2008: 92).

6.1. Göç ve hayatta kalma hakkı

Hayatta kalma hakkı, çocukların yaşama hakkını ve var olmaları için gerekli olan temel ihtiyaçlarını ifade eder. Bunlar arasında sağlık hizmetlerine erişim, barınma, beslenme ve yeterli bir yaşam standardı yer almaktadır. Çocuğun güvenlik, gelişme ve hayatta kalma hakkı; “Devletler her çocuğun temel yaşama hakkına sahip olduğunu kabul eder ve çocuğun hayatta kalması ve gelişmesi için azami çabayı gösterirler.” şeklinde ve sözleşmenin 6. maddesiyle düzenlenmiştir. Hayatta kalma hakkı devletlerin olağanüstü durumlarda hatta savaşta bile göz ardı etmemesi gereken bir haktır. Çocukların yaşam koşullarını düzeltmek için beslenmelerinin, barınmalarının, yeterli bir yaşam standardının ve sağlık

hizmetlerinin erişimlerinin yerine getirilmesi zorunludur. Ayrıca devletlerin koruma önlemleri alarak, yaşam süresini uzatma, hastalıklarla mücadele ile ölüm cezalarını, yargısız infazları ve işkenceleri ortadan kaldırmak ve bu tür eylemlerin oluşmaması için gerekli yasal mevzuatlarda düzenlemeleri yapma görevi ve sorumluluğunu da kapsamaktadır (Odman, 2008: 109).

Göç eden çocuklarda hayatta kalma hakkı kapsamında sağlık konusu önemli olarak görülmekte ve yapılan araştırmalar ile göç eden çocukların sağlık verilerini ortaya konmaktadır. “Dünya Sağlık Örgütü”ne göre; Ürdün, Lübnan, Irak ve Türkiye’de bulunan Suriyeli sığınmacı çocukların kızamık, verem, deri hastalıklarına yakalandıkları belirtilmektedir” (ORSAM, 2015; Korkmaz, 2014). “Öte yandan göç eden çocuklarda beslenme bozuklukları, su ile bulaşan hastalıklar, oral yol ile bulaşan hastalıklar, hava yolu ile bulaşan hastalıklar, paraziter hastalıklar gibi çeşitli türden sağlık probleminin oluşması olası görülmektedir. Yetersiz tarama programları sonucu diyabet, hipertansiyon, kanser vb. kronik hastalıklarda artış, yetersiz doğum öncesi bakım sonucu büyüme ve gelişme gerilikleri, anne ölümleri artışı, kronik beslenme yetersizlikleri, iyot yetersizliği, D vitamini yetersizliği, cinsel yolla bulaşan hastalıklarda artış, ruh sağlığı sorunları, alkol ve madde bağımlılığı bu sağlık sorunları arasında yer almaktadır” (Kara ve Nazik, 2018: 61). Ayrıca göç eden çocuklarda sağlık konusuyla ilgili olarak önemli görülen diğer hususlar da şunlardır; yerleşilen yerdeki dilin bilinmemesi, sağlık hizmetlerine erişememe durumu, sağlık koruma programlarının olmaması, ekonomik imkansızlıklar, ulaşım sorunları ve diğer stres kaynaklarıdır. Yapılan başka bir araştırmada ise göç eden çocukların “beslenme, barınma, hijyen sorunları ve psiko-sosyal sorunlarının olduğu aktarılmaktadır” (Geçkil, Aldem ve Kaleci, 2017: 176). UNICEF (2018) tarafından 2005 ve 2015 yılları arasında kapsayan çalışmada, “dünya geneli göç eden çocuk sayısı iki katından bile daha fazla bir oranda artarak 4 milyondan 9 milyona çıkmıştır. Öte yandan göç eden çocukların diğer çocuklara kıyasla 5 kat daha fazla olacak şekilde okula gitmediği, her 10 çocuktan birinin askeri çatışmaların etkili olduğu yerlerde yaşadığı ve 400 milyondan fazla çocuğun da yüksek oranlarda yoksulluk çekilen bölgelerde yaşadıkları” ifade edilmektedir.

6.2. Göç ve gelişme hakkı

Gelişme hakkı, çocukların sosyal, kültürel ve akademik olarak istenilen düzeye erişebilmeleri için gerekli olan eğitim, kültürel faaliyetler, dinlenme, bilgiye erişim, düşünce, din ve vicdan özgürlüğü gibi ihtiyaçlarını kapsamaktadır. Çocuk Hakları Sözleşmesi’nin 28. maddesiyle çocukların eğitim ve öğretim hakkı güvence altına alınmıştır. Bu madde ile taraf devletlerden çocukların fırsat eşitliği temelinde eğitim hakkını kabul edip, ilköğretimin de herkes için parasız ve zorunlu hale getirilmesi istenilmektedir. Sözleşme’nin 2. Maddesi eğitim yolu ile çocukların kişilik, bedensel ve zihinsel yeteneklerinin geliştirilmesi, insan hakları ile temel özgürlüklere saygının arttırılması, kültürel kimlik, dil ve diğerlerinin geliştirilmesi hedeflenmektedir. Ayrıca göç eden çocuğun geldiği ülkenin ulusal değerleri ile diğer uygarlıklara saygısının pekiştirilmesi, hoşgörü, anlayış ve eşitlik gibi konularda sorumluluk üstlenmesi ve doğal çevreye saygısının geliştirilmesi amaçlamaktadır. 1951 tarihli Mültecilerin Hukuki Statüsüne Dair Sözleşme’nin 22. Maddesiyle; ülkelerin eğitim konusunda kendi vatandaşlarına sunduğu olanakları mültecilere de sunmaları gerektiği vurgulamaktadır (Odman, 2008: 143-144). Çocuk Hakları Sözleşmesi durum ve şartlar ne olursa olsun eğitim ve öğretim, sosyal güvenlikten yararlanma gibi hakların, çocukların içinde buldukları statüye bakılmaksızın tüm çocuklar için sunulmasının gerekliliğini vurgulamaktadır. Özellikle de göç etmiş çocukların, o ülke çocuklarına göre eğitim olanaklarından daha az yararlandıkları düşünüldüğünde, bütün devletlerin göç eden çocuklara göç ettikleri andan itibaren uluslararası düzenlemelerle belirtilmiş hak ve kurallar kapsamında eğitim fırsatını sağlanması gerekmektedir.

Eğitim, tüm insanlar için temel haklar arasında yer aldığından çocukların da temel hakları arasında yer almaktadır. Çocukların temel hakkı olan eğitim çok önemlidir. Göç eden çocukların eğitilmesi, göç sürecinde yaşadıkları travmatik durumu analiz edilebilme ve onları tedavi edilebilme, psiko-sosyal gelişimlerinin sağlanabilmesi ve uyum sorunlarının çözümünü takip edilebilir yapmaktadır. Eğitim alamayan veya almayan çocuklarda şiddete daha fazla maruz kaldıkları ve şiddete meyilli oldukları belirtilmektedir. Şiddetin dışında eğitim eksikliğinden kaynaklanan fiziksel ve psikolojik gelişimde gerilik, stres bozukluğu, toplumsal uyum sorunları gibi konularda sorunların yaşandığı da belirtilmektedir (Polat, 2007: 100). Ayrıca birçok uyum sorunu ile birlikte, istismar edilme, suç işleme, suça karışma, gerçekleştirme ve maruz kalma gibi riskler de artmaktadır. Ayrıca uyum sürecinde göç eden çocuklarda davranış bozuklukları, düşük benlik kaygısı ve öz güven duygusu da ortaya çıkabilmektedir (Hodes, 2000: 12). Gümüşt en (2017: 258)'e göre, çokkültürlülüğün anlaşılmasının ve önemli olduğunun kabul edilmesi göç eden çocukların akademik başarı düzeyleri ile benlik saygı düzeylerinde artış, davranışsal ve duygusal problemlerinde ise azalış şeklinde etki edecektir.

Okul çağında olup da çalışmak zorunda olan mülteci çocuk işçilerde, çok sayıda fiziksel, psikolojik ve sosyal sorunlar görülmektedir. Göç sürecinde yaşadıkları çok sayıda travmadan sonra, okul yaşındaki mülteci çocukların okula gitmek istememeleri ve akademik başarılarının düşmesi, psikolojik sorunlar ve saldırgan olma gibi olumsuz davranışları, okula uyumlarında da büyük sorun oluşturmaktadır (Bilim Eğitim Kültür Araştırmaları Merkezi [BEKAM], 2015: 20). Çocukların mülteci olarak daha ne kadar yaşamaya devam edeceklerinin belirsizliği, geçim zorlukları ve küçük yaşta çalışma zorunluluğu okullaşma oranlarını olumsuz etkilemektedir. Göç süreci eğitim alamayan mülteci çocukların hem şu an hem de gelecekte psikolojik, fiziksel, ekonomik, sosyal ve kültürel gelişimleri için büyük bir tehdit haline gelmektedir. Mülteci çocukları bu büyük tehditten kurtarılabilmesi için eğitim almaları oldukça önemlidir. "Birleşmiş Milletler sözleşmesi, eğitimin mülteci çocukların psikososyal uyumları için gerekli olduğunu belirtmiştir" (McBrien, 2005: 333). Bunun için mülteci çocuklara; dil öğretmek, sağlık olanaklarından faydalandırarak ve barınma ihtiyaçlarını karşılayarak en önemlisi de onları dışlamadan eğitime dahil etmek gereklidir (Emin, 2016: 10).

Ancak göç eden çocuklar için eğitim önemli olmakla birlikte gelinen yerde eğitim ile ilgili bazı sorunlarla da karşılaşabilmektedir. Öncelikle göç edilen ülkede kullanılan dilin göç eden çocuklar tarafından bilinmiyor olması da çocuğun eğitiminde aksamalar yaşanmasına sebep olabilmektedir. Örneğin; "Türkiye'ye göç eden Suriyeli çocukların ancak yüzde 10'u eğitim alabilmiştir" (UNICEF, 2014). "Türkiye'deki Suriyeli sığınmacı çocukların 968 bini okul çağında ancak Millî Eğitim Bakanlığı verilerine göre bu sayının 325 bini okullarda kayıtlı durumdadır" (Erdoğan, 2014: 33; UNICEF, 2016). UNICEF verilerine göre; "Türkiye, Lübnan, Ürdün, Irak ve Mısır'a göç eden çocukların yüzde 43'ü okula gitmemektedir. Eğitime dahil olmama ve/veya olamama nedenleri arasında başvuru sırasında birtakım evrakların eksik olması, okula ulaşım imkanının yoksunluğu, güvencik endişeleri, çocuk işçiliği ve çocuk evlilikleri gösterilmektedir" (UNICEF, 2018).

6.3. Göç ve korunma hakkı

Korunma hakkı, çocukların her türlü istismardan, ihmalden ve sömürüden korunmalarını gerektirir. Mülteci çocuklara özel koruma, çalışan çocuklara güvence, istismar veya sömürüye maruz kalmış çocukları koruma ve rehabilite etmeyi kapsar. Sözleşme'nin 2. maddesinde ifade edilen ayırım yapmama ilkesi, "Taraf devletler bu sözleşmede yazılı olan hakları, kendi yetkileri altında bulunan her çocuğa, kendilerinin, ana, babalarının veya yasal vasilerinin sahip oldukları ırk, cinsiyet, dil, din siyasal ya da başka düşünceler, ulusal, etnik ve sosyal kökten mülkiyet, sakatlık, doğuş ve diğer statüler nedeniyle

hiçbir ayırım gözetmeksizin tanır ve taahhüt ederler.” şeklinde belirlenmiştir. Olumsuz koşullardaki veya dezavantajlı çocuklar olarak ifade edilenler arasında mülteci, sığınmacı ve yerlerinden edilmiş çocuklar büyük bir yer tutmaktadır. Ancak bu çocuklara mülteci statüsü tanınmış veya tanınmamış olsa bile, başka bir ülkede kaldıkları süre boyunca korunmaları gerekir. Bu yönüyle ayırım yapmama ilkesi, mülteciler çocuklar açısından büyük bir önem kazanmaktadır (Hodgkin ve Newell, 2003: 319).

Hiçbir ayırım yapılmaksızın çocukların farklı şekillerde istismar edilmeleri hemen her ülkede yaşanan üzücü bir durumdur. Bu üzücü duruma engel olunabilmesi için çok sayıda yasal müeyyideler bulunmasına rağmen yaşanan bu olumsuz duruma engel olunamadığı bilinmektedir. Çocuk istismarı konusu ele alındığında genel olarak çocukların cinsel yönden istismar edilmeleri olarak işlenmektedir. Ama aslında istismar, çocukların fiziksel gelişimi ile psikolojik gelişimlerini olumsuz olarak etkileyen faaliyetlerin tümüdür. Bu faaliyetler bir çocuğun sadece cinsel olarak istismarının değil, aynı zamanda her türlü şiddete maruz kalmasının, okula gönderilmemesinin, beslenme güclüğü yaşamasının, bakım ve sağlık haklarından yeterince yararlanamamasının, travmatik sonuçları olabilecek çatışmaların ortasında bırakılmasının ve işçiliğe zorlanmasının tamamıdır. Sözleşme'nin 37. maddesi “çocukların her türlü istismar, şiddet, ihmal ve sömürüden korunması amacıyla; işkence veya diğer zalimce, insanlık dışı ve aşağılayıcı muamelelerin yasaklanmasını ve çocukların koruma altına alınmasını” düzenlerken; 19. madde de “çocukların farklı toplumlarda karşılaştıkları bedensel ve zihinsel suiistimal ve istismar konularını” kapsamaktadır. Dolayısıyla korunma hakkı mülteci çocuklar bakımından el alındığında başta kız çocuklarının cinsel sömürü ve istismardan korunmalarını, yabancı bir ülkeden sınır dışı edilmemeyi, tutuklanmamayı, işkenceyi ve aşağılayıcı davranışlardan korunmayı ifade etmektedir (Hodgkin & Newell, 2003: 315, Odman, 2008: 111). Yapılan pek çok çalışmada göç eden çocukların göç öncesinde, sırasında ve sonrasında yaşadıkları travmatik olayların bir sonucu olarak psikolojilerinin olumsuz yönde etkilendiği, istismar ve ihmale uğradıkları görülmüştür. Oytun ve Gündoğar (2015) “Suriyeli sığınmacıların Türkiye'ye etkileri raporu, Kılınç, Yıldız ve Harmancı, (2017) “Toplumsal travmatik olaylar ve aile ruh sağlığı”, Záleská, Brabcová, ve Vacková (2014) “Migration and its impact on mental and physical health: social support and its main functions”, van Dijk, Tagyemang, de Wit, ve Hosper (2011) “The relationship between perceived discrimination and depressive symptoms among young”, Lederbogen, Kirsch, Haddad, Streit, Tost, Schuch ve MeyerLindenberg (2011) “City living and urban upbringing affect neural social stress processing in humans”, Gün ve Bayraktar (2008) “Türkiye'de iç göçün ergenlerin uyumundaki rolü”, Öztürk, Erdoğan ve Çalıcı (2019) “Göçmenler ve ruh sağlığı göçmenler ve göç süreci” isimli çalışmalara buna örnek olarak gösterilebilir.

“Psikolojik ve cinsel açıdan savunmasız olmalarına bağlı olarak, psikolojik ve cinsel istismarı maruz kalmaları sorunu; yukarıda sıralanan diğer sorunların meydana gelmesi aynı zamanda çocukları psikolojik ve cinsel saldırılara açık hale getirmektedir. Mülteci çocuklar, bedenlen karşılaştıkları sorunların üstesinden gelebilse bile psikolojik veya cinsel saldırıya maruz kalmaları durumunda uzun vadede çok ciddi sorunlar yaşadıkları bilinmektedir. Mülteci çocukların yaşadıkları psikolojik sorunların arasında sürekli endişe hali, kendini güvende hissetmeme, toplum ve çevreyle ilişki kuramama ve agresif depresif bir karaktere dönüşme durumları söz konusudur” (Yılmaz, 2019).

6.4. Göç ve katılım hakkı

Katılım hakkı, çocukların toplumda ve topluluk içerisinde aktif bir rol alabilmeleri gerektiği anlamına gelir. Çocukların görüşlerini ifade edebilme ve hayatlarını ilgilendiren konularda söz söylemeyi de kapsar. Sözleşme'nin 13'üncü maddesinde ifade edilen çocuğun görüşlerini serbestçe açıklaması ve katılım hakkı, diğer insanlar gibi çocukların da düşünce ve fikirlerini özgürce açıklama hakkına sahip

olduklarını; bir ülke sınırına bağlı olmaksızın sözlü, yazılı, basılı, sanatsal yolla veya çocuğun belirleyeceği başka bir yolla her türlü düşüncenin araştırılmasını ve elde edilebilmesini ifade etmektedir. Başka bir ifade ile katılım hakkı ile çocuğun görüşlerini özgürce açıklayabilmesi güvence altına alınmıştır. Ayrıca sözleşmenin 12'nci maddesi de çocuklara sadece düşünce ve fikirlerini serbestçe açıklayabilme olanağının yanı sıra, bu düşünce ve fikirlere gereken önemin verilmesi ile kendilerini ilgilendiren karar süreçlerine katılmalarını ve alınan kararlarda söz sahibi olabilmeleri gerektiğini içermektedir. Katılım hakkı özellikle de yerlerinden edilen, mülteci ve sığınmacı çocukların buldukları ülkelerde kendileriyle ilgili konu ve kararlara katılabilmeleri gerektiğinin ifade ettiği için büyük önem taşımaktadır (Odman, 2008: 103-105). Göçmen çocukların katılım hakkı, ülkelerin hak ve ödevlerine dayanak teşkil eden vatandaşlık tanımının da ötesinde evrensel insan hakları bağlamında bir katılımı ifade etmektedir. Bu yüzden ülkelerin egemenlik sahası içindeki bütün çocukların haklarını ve göç etmiş çocukları, doğrudan ve dolaylı olarak etkileyen sosyal konulardaki karar alma mekanizmalarına katılmalarını temin etmekle yükümlüdürler.

Yukarıda açıklanan ve göçmen çocukların etkilendiği risk ve hak ihlalleri insan haklarının uygulanabilmesi için öncelikle göçmen çocukların katılımına ihtiyaç olduğunu göstermektedir. Fakat bu konuda uluslararası kamuoyunun duyarlılığının henüz yeterli seviyeye ulaşmadığı görülmektedir. Ayrıca dünya genelinde çocuk katılımını izleyen çalışmalar da çok azdır (Atasü Topçuoğlu, 2019).

7. Sonuç ve öneriler

Göç kavramıyla birlikte ele alınan çocuk hakları konusu yaşanan göç kapsamında hayatta kalma hakkı, korunma hakkı, gelişme hakkı ve katılım hakkı olarak ele alınmıştır. Göç sürecinin göç eden çocukları olumsuz yönde etkilediği, dolayısıyla göç eden çocukların haklarını gerektiği gibi kullanamadıkları sonucuna ulaşılmıştır. Bu yüzden göçe neden olan savaş gibi pek çok sosyo-ekonomik sorunun çözümü için tüm dünyada ortak karar ve önlemlerin alınması önemli bir hale gelmektedir. Göçün beraberinde getirdiği insani olmayan görüntülerin tekrarlanmaması ve yaşanan olumsuzlukların düzeltilmesi için acil önlemler alınması gerekliliği ortaya çıkmaktadır. Araştırmalarda yer verilen istatistiki verilerdeki sayıların birer insan hayatını ifade ettiği ve değerli olduğu unutulmamalıdır. Her birey doğduğu andan itibaren bazı temel hak ve sorumluluklara sahiptir. Bir ülkenin gelişmişlik düzeyi, çocuklara verdiği eğitim ve haklarına gösterdiği duyarlılıkla doğru orantılıdır. Bir ülkede çocukların hakları ihlal ediliyor ve onlara kötü muamele ediliyorsa o ülkenin geri kalmış ülke olduğu söylenebilir. İnsan haklarına büyük önem veren toplumlar, korunmaya muhtaç bir birey olan çocukların haklarını özellikle önemserler. Çünkü; toplumun bir parçası olan çocukların aile ile toplumdaki yerini kanunlarla düzenlemek her bir medeni toplumun vazifesidir. Göç eden çocuklara daha iyi bir gelecek için çocuk haklarının, tüm ülkeler özellikle de göç kabul eden ülkeler tarafından önemsenmesi çok önemlidir.

Göç eden çocukların hayatta kalma hakkı, gelişme hakkı, korunma hakkı ve katılım hakkını daha etkili kullanabilmeleri, ülkelerin devamlılığı olan ve etkili politikalar geliştirmelerine bağlıdır. Bunun için aşağıdaki önerilerde bulunulmuştur.

- Göç eden çocukların yaşadıkları mekanlarda yapılacak değişikliklerle sosyalleşmeleri ve enerjilerini olumlu etkinliklere yönlendirebilmeleri için çalışmalar düşünülmelidir.
- Göç eden çocukların haklara erişimini kolaylaştıran çalışmalar yapılmalı ve desteklenmelidir.

- Göçün travmatik etkilerini azaltmak için çocuklara verilen psikososyal destek daha etkin olarak verilmelidir.
- Göçmen çocukları rehabilite eden ve koruyan etkinlikler geliştirilmelidir.
- Göç eden çocukların tüm haklarını etkin olarak kullanabilmeleri için, ilgili tüm kurumlar koordineli olarak çalışmalar yürütmelidir.
- Göç eden çocukların okullaşamamaları, okula devamsızlıkları, yoksullukları, erken yaşta evlilikleri, işçi olarak çalıştırılmaları, dil öğretimi ve uyum gibi temel konuların çözümü için ülkeler etkin hizmetler üretmelidir.

Kaynakça

- Akyüz, E. (2013). Çocuk hukuku. Ankara: Pegem Akademi.
- Atasü Topçuoğlu, R. (2019). Türkiye’de göçmen çocukların katılım hakkı. İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi, 8 (1), 408-430. <http://www.itobiad.com/issue/43055/468025>. Adresinden 23.02.2022 tarihinde alınmıştır.
- Aydoğdu, Ü. R., Karamustafaoğlu, Orhan ve Bülbül, M. Ş. (2017). Akademik araştırmalarda araştırma yöntemleri ile örneklem ilişkisi: doğrulayıcı doküman analizi örneği. Dicle Üniversitesi Ziya Gökalp Eğitim Fakültesi Dergisi, 30, 556-565.
- Beter, Ö. (2006). Sınırlar ötesi umutlar: mülteci çocuklar. (1. Baskı). Sabev Yayınları.
- Bilim Eğitim Kültür Araştırmaları Merkezi [BEKAM]. (2015). Suriyeli misafirlere yönelik sosyal uyum ve eğitim müfredatları çalışmaları raporu. <http://bulbulzade.org/indirilebilir/bekammufredat-raporu.pdf> adresinden 09.02.2022 tarihinde alınmıştır.
- Dervişoğlu, E. (2016). Fakir Baykurt’un Almanya öykülerinde Türk göçmen çocukları. Göç Dergisi, 3(1), 5-28. <https://doi.org/10.33182/gd.v3i1.553>
- Ekici, S. ve Tuncel, G. (2015). Göç ve insan. Birey ve Toplum, 5(9), 9-22.
- Emin, M. N. (2016). Türkiye’deki Suriyeli çocukların eğitimi: temel eğitim politikaları. İstanbul. SETA Vakfı. 153. 7-24. http://file.setav.org/Files/Pdf/20160309195808_turkiyedekisuriyeli-cocukların-eğitimi-pdf.pdf adresinden 30.01.2022 tarihinde alınmıştır.
- Erdoğan, M.M. (2014). Türkiye’deki Suriyeliler: Toplumsal kabul ve uyum. Hacettepe Üniversitesi Göç ve Siyaset Araştırmaları Merkezi Yayınları. 1. 1-49.
- Eruyar, S., Maltby, J. ve Vostanis, P. (2018). Mental health problems of Syrian refugee children: The role of parental factors. European child & adolescent psychiatry, 27(4), 401-409.
- Geçkil, E., Aldem, M. ve Kaleci, E. (2017). Göçün çocuk sağlığına etkisi. Journal of Human Sciences, 14(1): 171-186.
- Gümüşten, D. (2017). Mülteci çocukların eğitimi ve uyumlarına yönelik yapılan müdahale programları üzerine bir derleme. Nesne Psikoloji Dergisi, 5(10), 247-264.
- Gün, Z., ve Bayraktar, F. (2008). Türkiye’de İç Göçün Ergenlerin Uyumundaki Rolü. Turk Psikiyatri Dergisi, 19(2), 167-176.
- Güngördü, Z., ve Kurtarı, E. (2016). Mülteciler ve Hatay’da geleceğin plansız inşası. Göç Dergisi, 3(1), 83-98. <https://doi.org/10.33182/gd.v3i1.556>
- Güzel, S. (2013). Göçmen çocuklar ve Denizli’de yaşam koşulları. Hacettepe Üniversitesi Sosyolojik Araştırmalar Elektronik Dergisi. 1-36. http://www.sdergi.hacettepe.edu.tr/makaleler/Serkan-guzel12_20ocak2013.pdf adresinden 28.01.2022 tarihinde alınmıştır.
- Harunoğulları, M. (2016). Suriyeli sığınmacı çocuk işçiler ve sorunları: Kilis örneği. Göç Dergisi, 3(1), 29-63. <https://doi.org/10.33182/gd.v3i1.554>

- Hodes, M. (2000). Psychologically distressed children in the United Kingdom. *Child Psychology and Psychiatry Review*, 5(2), 57-68.
- Hodgkin, R., ve Newell, P. (2003). Çocuk haklarına dair sözleşme uygulama el kitabı, Ş. Akipek (Çev.). UNICEF. <http://insanhaklarisavunuculari.org/dokumantasyon/items/show/701> adresinden 15.01.2022 tarihinde alınmıştır.
- Kara, P. ve Nazik, E. (2018). Göçün kadın ve çocuk sağlığına etkisi. *Gümüşhane Üniversitesi Sağlık Bilimleri Dergisi*, 7 (2), 58-69 .
- Karaçam, Z. (2013). Sistemik derleme metodolojisi: sistemik derleme hazırlamak için bir rehber. *Dokuz Eylül Üniversitesi Hemşirelik Yüksekokulu Elektronik Dergisi*, 6(1), 26-33.
- Khamis, V. (2019). Posttraumatic stress disorder and emotion dysregulation among Syrian refugee children and adolescents resettled in Lebanon and Jordan. *Child Abuse & Neglect*, 89, 29-39
- Kılınc, G., Yıldız, E., & Harmanlı, P. (2017). Toplumsal travmatik olaylar ve aile ruh sağlığı. *Türkiye Klinikleri Psychiatric Nursing-Special Topics*, 3(2), 182-188.
- Kim, H. Y., Brown, L., Dolan, C. T., Sheridan, M. ve Aber, J. L. (2020). Post-migration risks, developmental processes, and learning among Syrian refugee children in Lebanon, *Journal of Applied Developmental Psychology*, 69, 1-13.
- Korkmaz A. Ç. (2014) Sığınmacıların sağlık ve hemşirelik hizmetlerine yarattığı sorunlar. *Sağlık ve Hemşirelik Yönetimi Dergisi* 1,37-42. <https://doi.org/10.5222/SHYD.2014.037>
- Lederbogen, F., Kirsch, P., Haddad, L., Streit, F., Tost, H., Schuch, P., ... ve MeyerLindenberg, A. (2011). City living and urban upbringing affect neural social stress processing in humans. *Nature*, 474(7352), 498-501.
- McBrien, J.L. (2005). Educational Needs and Barriers for Refugee Students in the United States: A Review of the Literature. *Review of Educational Research*. 75(3). 329-364.
- Odman, T. (2008). Çocuk hakları bağlamında çocuk mülteciler. Mersin: Çağ Üniversitesi.
- Ortadoğu Stratejik Araştırmalar Merkezi ve Türkiye Ekonomik ve Sosyal Etütler Vakfı (ORSAM). (2015). Effects of the Syrian refugees on Turkey. Ankara. (Rapor No. 195). <https://www.files.ethz.ch/isn/187409/09012015103629.pdf> adresinden 21.01.2022 tarihinde alınmıştır.
- Oytun, O., ve Gündoğar, S. S. (2015). Suriyeli sığınmacıların Türkiye'ye etkileri raporu. *Orsam-Tesev Rapor*, (195), 1-40.
- Öztürk, E., Erdoğan, B., & Çalıcı, C. (2019). *Göçmenler ve Ruh Sağlığı Göçmenler ve Göç Süreci: Psikotraumatojik Bir Değerlendirme. Türkiye'de Göçmen Kapsayıcılığı: Sorundan Fırsata Dönüşüm Önerileri* (Ed. H. Sakız - H. Apak). Ankara: Pegem Akademi. s. 213-226.
- Polat G. (2007) İç göçün çocuk ruh sağlığına etkisi ve sosyal hizmet müdahalesi. *Toplum ve Sosyal Hizmet* 1, 89-106.
- Postman, N. (1995). Çocukluğun yok oluşu, K. İnal (Çev.). Ankara: İmge Yayınevi.
- Ravenstein, E. G. (1885). The laws of migration. *Journal of the Statistical Society of London*, 48(2), 167-235.
- Sakız, H. (2016). Göçmen çocuklar ve okul kültürleri: Bir bütünleştirme çalışması. *Göç Dergisi*, 3(1), 65-81. <https://doi.org/10.33182/gd.v3i1.555>
- Selim, S. (2017). Türkiye'de göç kadınılaşıyor mu? Ekonometrik bir analiz. *Adnan Menderes Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 4(3), 43-63.
- Sirin, S. R. ve Rogers Sirin, L. (2015). The educational and mental health needs of Syrian refugee children. Washington, DC: Migration Policy Institute.
- Tobler, W. (2013). Migration: Ravenstein, Thornthwaite, and Beyond. *Urban Geography*, 16(4), 327-343.

- Türk Dil Kurumu (2022). Göç.
www.tdk.org.tr/index.php?option=com_bts&arama=kelime&guid=TDK.GTS.5a58cacc81df1.56824848 adresinden 15.01.2022 tarihinde alınmıştır.
- UNICEF. (2007). Çocuk hakları ve gazetecilik uygulamaları hak temelli perspektif. UNICEF Dublin Teknoloji Enstitüsü
- UNICEF. (2011). Türkiye’de çocukların durumu raporu. <http://unicef.deparayazilim.com/files/bilgimerkezi/doc/sitan-tur-2011.pdf> adresinden 16.01.2022 tarihinde alınmıştır.
- UNICEF. (2014). Sayılarla dünya çocuklarının durumu. <https://www.unicef.org/turkey/raporlar/sayilarla-d%C3%BCnya-%C3%A7ocuklarinin-durumu-2014> adresinden 21.02.2022 tarihinde alınmıştır.
- UNICEF. (2016). Türkiye'deki Suriyeli Çocuklar. <https://www.unicefturk.org/yazi/acil-durum-turkiyedeki-suriyeli-cocuklar> adresinden 16.02.2022 tarihinde alınmıştır.
- UNICEF. (2017). Çocuk Çocuktur: Yollardaki Çocukların Şiddet, İstismar ve Sömürüden Korunması. ([Http://www.unicef.org.tr/basinmerkezidetay.aspx?id=32768](http://www.unicef.org.tr/basinmerkezidetay.aspx?id=32768)) adresinden 05.02.2022 tarihinde alınmıştır.
- UNICEF. (2018). Ürdün'deki Suriyeli çocukların %85'i yoksulluk içinde yaşıyor <https://www.middleeastmonitor.com/20180226-unicef-85-of-syrian-children-in-jordan-live-in-poverty/> adresinden 21.02.2022 tarihinde alınmıştır.
- Uysal, A. (2016). Londra’daki Türkçe konuşan topluluğa ait çocukların uluslararası mekanlarda duygusal coğrafyaları. *Göç Dergisi*, 3(1), 99-119. <https://doi.org/10.33182/gd.v3i1.557>
- van Dijk, T. K., Agyemang, C., de Wit, M., ve Hosper, K. (2011). The relationship between perceived discrimination and depressive symptoms among young *Turkish–Dutch and Moroccan– Dutch*. *The European Journal of Public Health*, 21(4), 477-483.
- Yayan, E. H., Düken, M. E., Özdemir, A. A. ve Çelebioğlu, A. (2020). Mental health problems of Syrian refugee children: post-traumatic stress, depression and anxiety. *Journal of Pediatric Nursing*, 51, 27-32.
- Yıldırım Kurtuluş, H., ve Kurtuluş, E. (2022). Çocuk gözünden göç hikayesinin öyküsel terapi odağında incelenmesi: Suriyeli mülteci çocuklar. *Humanitas*, 10(19), 318-348.
- Yılmaz, A. (2019). Dünya Mülteci Çocukları: Haklar ve İhlaller. https://tasam.org/tr-TR/Icerik/51427/dunya_multeci_cocuklari_haklar_ve_ihlaller adresinden 20.03.2022 tarihinde alınmıştır.
- Záleská, V., Brabcová, I., ve Vacková, J. (2014). Migration and its impact on mental and physical health: social support and its main functions. *Kontakt*, 16(4), e236-e241.